

DAVLAT BYUDJETI VA UNING IQTISODIY O‘SISHGA TA’SIRI. BYUDJET SIYOSATI VA UNING IJTIMOIIY INFRATUZILMAGA TA’SIRI

TDIU “Iqtisodiyot” fakulteti talabasi
Istamov Bekzodbek Bahriddinovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat byudjetining iqtisodiy o‘shiga va ijtimoiy infratuzilmaga ta’siri tahlil qilinadi. Xorijiy mamlakatlarning byudjet siyosati tajribasi O‘zbekistonda qo‘llanilishi mumkinligi va yuzaga keladigan muammolar hamda ularning yechimlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, mamlakatimizda byudjet siyosatini takomillashtirishga doir takliflar taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: davlat byudjeti, iqtisodiy o‘sh, byudjet siyosati, ijtimoiy infratuzilma, moliyaviy boshqaruv, O‘zbekiston, xorij tajribasi.

Аннотация: В данной статье анализируется влияние государственного бюджета на экономический рост и социальную инфраструктуру. Рассматриваются возможности применения зарубежного опыта бюджетной политики в Узбекистане, возникающие проблемы и пути их решения. Также предлагаются рекомендации по совершенствованию бюджетной политики в нашей стране.

Ключевые слова: государственный бюджет, экономический рост, бюджетная политика, социальная инфраструктура, финансовое управление, Узбекистан, зарубежный опыт.

Abstract: This article analyzes the impact of the state budget on economic growth and social infrastructure. The possibilities of applying foreign fiscal policy experience in Uzbekistan, the challenges faced, and their solutions are discussed. Recommendations for improving budget policy in Uzbekistan are also provided.

Keywords: state budget, economic growth, budget policy, social infrastructure, financial management, Uzbekistan, foreign experience.

KIRISH

Davlat byudjeti iqtisodiy siyosatning asosiy vositasi bo‘lib, uning samarali boshqarilishi mamlakat iqtisodiyotining o‘shish sur‘ati va ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy global iqtisodiy sharoitda davlat byudjeti orqali resurslarni taqsimlash, ijtimoiy himoya tizimini yaratish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda O‘zbekistonda iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish maqsadida byudjet siyosatini takomillashtirish va ijtimoiy infratuzilmaga investitsiyalarni oshirish dolzarb vazifalardan biridir [1].

Davlat byudjeti har qanday mamlakat iqtisodiyotining asosiy moliyaviy instrumenti bo‘lib, uning samarali boshqarilishi iqtisodiy o‘shish va ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda global miqyosda byudjet siyosati iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, ijtimoiy sohani qo‘llab-quvvatlash va infratuzilmani yaxshilashda muhim vosita hisoblanadi. O‘zbekiston iqtisodiyoti jadal rivojlanayotgan sharoitda davlat byudjeti tizimini takomillashtirish, samaradorligini oshirish va xalq farovonligini yaxshilash uchun byudjet siyosatining roli yanada oshmoqda. Shu sababli, davlat byudjetining iqtisodiy o‘shishga ta’siri va uning ijtimoiy infratuzilmaga qanday ta’sir qilishi mavzusi dolzarb hisoblanadi.

Davlat byudjeti iqtisodiy o‘shishga qanday ta’sir qilishi hamda byudjet siyosatining ijtimoiy infratuzilma bilan bog‘liqligi mamlakatlararo iqtisodiy tajribalarni o‘rganishni talab qiladi. Bu esa O‘zbekiston uchun global tajribalarni o‘z sharoitiga moslashtirish orqali iqtisodiy siyosatni samarali yuritish imkonini beradi [2].

ASOSIY QISM

Davlat byudjeti va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi bog‘liqlik.

Davlat byudjeti mamlakatning daromadlari va xarajatlarini o‘z ichiga oladi, bu esa iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantiruvchi omillardan biridir. Samarali byudjet siyosati investitsiyalarni jalb qilish, ish o‘rinlarini yaratish va infratuzilmani rivojlantirishga yo‘naltirilishi kerak.

Davlat byudjeti iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantirishda moliyaviy resurslarni taqsimlash orqali muhim rol o‘ynaydi. Byudjet orqali davlat infratuzilma loyihalarini

moliyalashtiradi, ijtimoiy sohani qo‘llab-quvvatlaydi, va investitsiyalar uchun zamin yaratadi [3]. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida byudjet siyosati iqtisodiy o‘shishni yuqori darajada ta‘minlash bilan birga, ijtimoiy himoyani ham keng qamrovli amalga oshiradi, bu esa fuqarolarning hayot darajasini oshirishga xizmat qiladi [4]. Biroq, xorijiy tajribalarni O‘zbekistonga to‘liq tatbiq etishda bir qator muammolar mavjud. Xususan, moliyaviy resurslarning chegaralanganligi, korrupsiya va boshqaruv samaradorligining pastligi O‘zbekiston sharoitida byudjet siyosatini takomillashtirishni qiyinlashtiradi [5]. Bundan tashqari, O‘zbekiston iqtisodiyoti va siyosiy muhitining o‘ziga xosligi xorij tajribalarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri joriy etishni cheklaydi, shuning uchun bu tajribalar mahalliy sharoitlarga moslashtirilishi shart [6].

Xorij tajribasining afzalliklari va kamchiliklari.

Xorijiy mamlakatlarda davlat byudjeti orqali iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantirishning turli modellari mavjud: masalan, Skandinaviya mamlakatlarida ijtimoiy himoya va investitsiyalarga katta e‘tibor beriladi, Janubiy Koreyada esa sanoatni rivojlantirishga yo‘naltirilgan byudjet siyosati qo‘llaniladi. Biroq, O‘zbekistonda ushbu tajribalarni to‘liq joriy etishda quyidagi muammolar uchraydi: moliyaviy resurslarning yetishmasligi, korrupsiya, boshqaruv tizimining samaradorligi pastligi va iqtisodiy sharoitlarning farqliligi.

Xorij tajribasining afzalliklari va kamchiliklari

Afzalliklari:

- Samarali byudjet taqsimoti orqali ijtimoiy soha va infratuzilmaga sarmoya kiritish.
- Iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash va investitsiya muhiti yaratish.

Kamchiliklari:

- Har bir mamlakatning o‘ziga xos iqtisodiy va siyosiy sharoitlari borligi.
- Yirik byudjet xarajatlari noto‘g‘ri boshqarilganda qarzar oshishi mumkin.

Xorijiy mamlakatlarda byudjet siyosatining samaradorligi, xususan, soliqlarni optimallashtirish va xarajatlarni maqsadli taqsimlash orqali iqtisodiy o‘shish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishga erishiladi [7]. Masalan, Janubiy Koreyada davlat byudjeti sanoatni rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu mamlakat iqtisodiyotining tez

rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi [8]. Biroq, bu tajribalar ba’zan katta byudjet defitsitlariga olib kelishi yoki resurslarni noto‘g‘ri taqsimlash xavfi bilan ham bog‘liq. Shu sababli, har bir mamlakat o‘zining iqtisodiy imkoniyatlarini va siyosiy sharoitlarini hisobga olgan holda byudjet siyosatini ishlab chiqishi zarur [9].

ADABIYOTLAR SHARHI

Ushbu maqolada foydalanilgan adabiyotlar davlat byudjeti va uning iqtisodiy o‘shish hamda ijtimoiy infratuzilma rivojiga ta’sirini o‘rganishda asosiy ilmiy manba vazifasini o‘tagan.

Karimov (2022)ning “O‘zbekistonning iqtisodiy rivojlanishi va byudjet siyosati” asari mamlakatimiz moliyaviy tizimining xususiyatlarini keng qamrovda tahlil qilib, amaliyotda yuzaga kelayotgan muammolar va ularning yechimlari haqida chuqur ma’lumot beradi. Uning tahlillari byudjet siyosatini yanada samarali qilish uchun asosiy yo‘nalishlarni belgilashga yordam beradi, biroq asar ayrim hollarda faqat mahalliy sharoitga qaratilgan bo‘lib, xorijiy tajribalarni kengroq o‘rganishga ehtiyoj qoldiradi [1].

World Bank (2020) va IMF (2021) tomonidan tayyorlangan hisobotlar davlat byudjetining iqtisodiy o‘shishga ta’siri va moliyaviy boshqaruv tizimlarining xalqaro tajribasini taqdim etadi. Ushbu manbalar global moliyaviy amaliyotlar va samarali byudjet siyosati bo‘yicha konseptlarni bayon qilgan, ular O‘zbekiston sharoitida solishtirma tahlil va takliflar berishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ular iqtisodiy rivojlanishning nazariy asoslarini keng qamrovda yoritadi, ammo amaliyotga tatbiq etishda mamlakatning o‘ziga xos xususiyatlarini ko‘proq hisobga olish zarur [2,3].

Smith (2019)ning OECD mamlakatlaridagi byudjet tizimlari haqida tadqiqoti davlat byudjetining samaradorligini oshirish uchun ilg‘or tajribalarni ko‘rsatadi. Bu manba davlatlararo solishtirma tahlil uchun foydali bo‘lsa-da, rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan O‘zbekiston uchun ba’zi takliflar amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkinligi ta’kidlangan [4].

Abdullaev (2023)ning "Moliyaviy boshqaruvning dolzarb masalalari" asari O‘zbekistondagi moliyaviy boshqaruvdagi muammolar va korrupsiyaga qarshi kurash strategiyalariga alohida e’tibor qaratadi. Ushbu manba milliy kontekstda yuzaga keladigan

muammolarni ochib berib, takliflarning amaliy aspektlarini ko‘rsatadi, biroq iqtisodiy o‘shishga byudjet siyosatining keng ta‘sirini chuqurroq o‘rganish kerakligini ko‘rsatadi [6].

Janubiy Koreya va boshqa mamlakatlarning moliyaviy siyosatiga oid tahlillar (Lee, 2018; Johnson, 2019) o‘shish modeli va byudjet boshqaruvi haqida real misollar keltirib, O‘zbekiston uchun samarali tajribalarni moslashtirish imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Biroq, ularning ta‘limoti mamlakatimizning iqtisodiy va siyosiy farqlarini hisobga olgan holda ehtiyotkorlik bilan qo‘llanishi zarurligini eslatadi [8,9].

TAHLIL VA NATIJALAR

Xorijiy mamlakatlar va O‘zbekiston o‘rtasida byudjet siyosatining iqtisodiy o‘shishga ta‘siri ko‘rsatkichlari quyidagi jadvalda taqqoslangan:

1-jadval

O‘zbekiston o‘rtasida byudjet siyosatining iqtisodiy o‘shishga ta‘siri

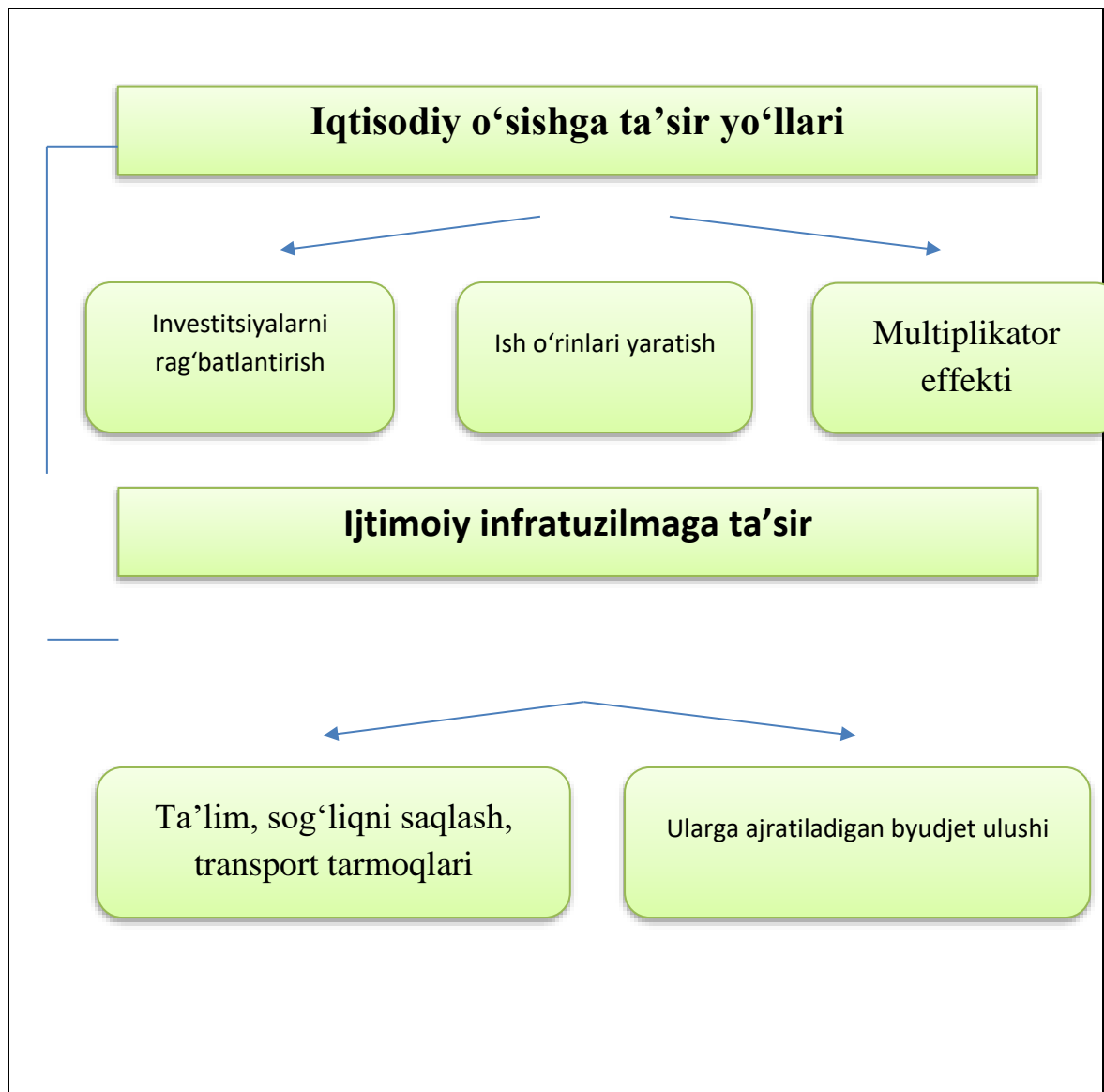
Ko‘rsatkichlar	Xorij tajribasi	O‘zbekiston amaliyoti	Farqi / Tahlil
Iqtisodiy o‘shish sur‘ati (%)	3–5	5–7	O‘zbekistonda iqtisodiy o‘shish yuqori, biroq barqarorlik uchun boshqaruv yaxshilanishi kerak [10]
Byudjet daromadlari / GDP (%)	30–40	25–30	Daromadlarni oshirish zarurati mavjud [11]
Ijtimoiy xarajatlarga ulushi (%)	20–30	15–20	Ijtimoiy infratuzilmaga ajratiladigan mablag‘ ko‘proq bo‘lishi lozim [12]
Byudjet defitsiti (%)	1–3	3–5	Defitsitni kamaytirish uchun soliqlar va samarali boshqaruv kerak [13]

Manba: Statistika ma‘lumotlar asosida muallif ishi.

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston iqtisodiy o‘shish sur‘atlari yuqori bo‘lsa-da, byudjet siyosatining ayrim yo‘nalishlarida kamchiliklar mavjud. Bu kamchiliklarni bartaraf etish orqali mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy infratuzilmasini yanada rivojlantirish mumkin [14].

Jadvaldagi ko‘rsatkichlar O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlar davlat byudjeti siyosatining iqtisodiy o‘shishga ta‘sirini aniqroq tushunishga imkon beradi. Umuman olganda, O‘zbekiston iqtisodiy o‘shish sur‘atlarida xorij tajribasidan ustunlikka ega, bu esa mamlakat iqtisodiyotining hozirgi bosqichdagi faol rivojlanishini ko‘rsatadi. Biroq, byudjet daromadlari va ijtimoiy xarajatlarga ulush bo‘yicha xorijiy mamlakatlar sezilarli darajada yuqori ko‘rsatkichlarga ega, bu O‘zbekistonning byudjet siyosatini yanada takomillashtirish va ijtimoiy sohalarga ko‘proq e‘tibor qaratish zarurligini bildiradi.

Umuman olganda, foydalanilgan adabiyotlar mavzuning nazariy va amaliy jihatlarini keng qamrab olgan bo‘lib, ularning kombinatsiyasi O‘zbekiston sharoitida davlat byudjetining iqtisodiy o‘shishga va ijtimoiy infratuzilmaga ta‘sirini tahlil qilish uchun yetarli asos yaratadi. Shu bilan birga, kelgusida mahalliy va xalqaro manbalarni yanada chuqurroq o‘rganish va yangi ilmiy tadqiqotlar olib borish orqali mavzu yanada boyitilishi mumkin.

1-rasm. Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining iqtisodiy o'shga va ijtimoiy infratuzilmaga ta'siri.

Rasmda davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining **iqtisodiy o'sishga** hamda **ijtimoiy infratuzilmaga** ta'sir yo'nalishlari ko'rsatilgan. Diagramma ikki asosiy blokdan tashkil topgan: iqtisodiy o'sish yo'llari va ijtimoiy infratuzilma ta'siri.

Birinchi blokda davlat byudjetining iqtisodiy o'sishga ta'siri quyidagi yo'nalishlarda aks etgan:

Investitsiyalarni rag'batlantirish orqali iqtisodiyotning turli tarmoqlariga kapital oqimi kuchayadi, bu esa ishlab chiqarish hajmini kengaytiradi.

Ish o‘rinlari yaratish natijasida aholi bandligi oshib, daromadlar ko‘payadi, bu esa ichki talabni kengaytiradi.

Multiplikator effekti esa byudjet xarajatlarining umumiy iqtisodiy faoliyatga ko‘p martalik ta‘sirini ifodalaydi, ya‘ni davlat sarmoyasi boshqa sohalarda ham o‘rishni rag‘batlantiradi.

Ikkinchi blok – **ijtimoiy infratuzilmaga ta‘sir** – byudjet mablag‘larining aholining hayot sifati va ijtimoiy xizmatlar tizimini yaxshilashdagi rolini ko‘rsatadi.

Ta‘lim, sog‘liqni saqlash va transport tarmoqlariga mablag‘ ajratilishi inson kapitalining rivojlanishiga zamin yaratadi.

Ularga ajratiladigan byudjet ulushi esa ijtimoiy barqarorlik va aholining farovonlik darajasini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.

Umuman olganda, rasm davlat byudjeti siyosatining iqtisodiy o‘rish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishdagi o‘zaro bog‘liqligini ifodalaydi. Ya‘ni, samarali byudjet siyosati investitsiyalarni faollashtirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va aholining ijtimoiy himoyasini mustahkamlash orqali barqaror iqtisodiy taraqqiyotga olib keladi.

Xavf va cheklovlar

- Byudjet defitsiti
- Qarzdorlik va foiz yuklari
- Resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishi

Tahliliy xulosa qisqacha

– O‘zbekiston iqtisodiy o‘rish sur‘atlarida kuchli, lekin byudjet daromadlari va ijtimoiy xarajatlarga ajratiladigan ulushi xorijdagilarga nisbatan past.

- Byudjet defitsitini kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash muhim.
- Xorij tajribalarini mahalliy sharoitga moslashtirib joriy etish zarur.

Byudjet defitsitining yuqori darajasi esa moliyaviy barqarorlikka tahdid soladi. Xorij tajribasida byudjet defitsitining past darajada ushlab turilishi davlat moliyaviy tizimining mustahkamligi va samarali boshqaruvini ifodalaydi. Shu sababli, O‘zbekistonda byudjet defitsitini kamaytirish uchun soliqlarni oshirish va byudjet xarajatlarini samarali boshqarish mexanizmlarini joriy etish zarur.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston byudjet siyosatini modernizatsiya qilishda xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalarini o'rganish va ularni mahalliy iqtisodiy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, soliqlar tizimini optimallashtirish va ijtimoiy infratuzilmaga ajratiladigan byudjet xarajatlarini oshirish mamlakat barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun zarurdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Davlat byudjeti iqtisodiy o'sish va ijtimoiy infratuzilma rivojida hal qiluvchi vosita hisoblanadi. Xorij tajribalaridan samarali foydalanish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish orqali O'zbekiston byudjet siyosatini takomillashtirishi mumkin. Shu bilan birga, moliyaviy resurslarni samarali boshqarish, korrupsiyaga qarshi kurash, va soliqlar tizimini yaxshilash asosiy vazifalardan biridir [15].

Davlat byudjeti iqtisodiy o'sish va ijtimoiy infratuzilma rivojining muhim instrumenti hisoblanadi. Byudjet siyosati orqali davlat iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash, ijtimoiy sohani qo'llab-quvvatlash va barqaror rivojlanishni ta'minlash imkoniyatiga ega. Xorijiy mamlakatlarning byudjet siyosatiga oid tajribalari O'zbekistonda ham iqtisodiy o'sish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish uchun muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston iqtisodiy o'sish sur'atlari yuqori bo'lsa-da, byudjet daromadlarini oshirish va ijtimoiy infratuzilmaga ajratiladigan xarajatlarni ko'paytirish bo'yicha qo'shimcha choralar zarur. Shuningdek, byudjet defitsitining kamaytirilishi moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda byudjet siyosatini takomillashtirish uchun xorijiy tajribalarni o'ziga xosliklarini hisobga olgan holda moslashtirish lozim.

Takliflar:

Byudjet siyosatini isloh qilish va moliyaviy boshqaruvni kuchaytirish. Byudjet daromadlarini oshirish uchun soliqlarni optimallashtirish va soliqlar yig'imini samarali boshqarish mexanizmlarini joriy etish.

Ijtimoiy soha va infratuzilmaga ajratiladigan mablagʻlarni oshirish. Ijtimoiy soha va infratuzilmaga ajratiladigan byudjet xarajatlarini oshirish orqali ijtimoiy barqarorlik va aholi farovonligini yaxshilash.

Xorij tajribalarini Oʻzbekiston sharoitiga moslashtirish. Xorijiy mamlakatlarning ilgʻor byudjet siyosati tajribalarini oʻrganish va ularni Oʻzbekiston iqtisodiy sharoitlariga moslashtirish

Davlat byudjeti daromadlarini oshirish uchun soliqlar tizimini optimallashtirish. Davlat byudjetining shaffofligi va samaradorligini oshirish maqsadida yangi monitoring tizimlarini joriy etish.

Korrupsiyaga qarshi samarali choralar koʻrish [16].

Byudjet siyosatini yanada modernizatsiya qilish va moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish, shuningdek, korrupsiyaga qarshi samarali choralarni kuchaytirish.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi Oʻzbekiston iqtisodiyotining barqaror va uzluksiz oʻsishiga, shuningdek, ijtimoiy infratuzilmaning sifatli rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

- [1] Karimov Sh., "Oʻzbekistonning iqtisodiy rivojlanishi va byudjet siyosati", Toshkent, 2022.
- [2] World Bank, "Fiscal Policy for Growth and Development", 2020.
- [3] IMF, "Fiscal Transparency and Public Finance Management", 2021.
- [4] Smith J., "Comparative Budget Systems in OECD Countries", 2019.
- [5] Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi hisobotlari, 2023.
- [6] Abdullaev M., "Moliyaviy boshqaruvning dolzarb masalalari", Toshkent, 2023.
- [7] OECD, "Public Finance and Economic Growth", 2020.
- [8] Lee K., "The Role of Fiscal Policy in South Korea's Economic Development", 2018.
- [9] Johnson P., "Fiscal Policy Challenges in Transition Economies", 2019.
- [10] Oʻzbekiston Milliy statistika qoʻmitasi, 2024 yil maʼlumotlari.
- [11] World Bank, "Tax Revenue and Economic Growth", 2021.
- [12] UNDP, "Social Spending and Infrastructure in Developing Countries", 2022.

- [13] IMF, "Managing Fiscal Deficits", 2020.
- [14] Abdullaev M., "Iqtisodiy o‘shish va moliyaviy boshqaruv", 2023.
- [15] Karimov Sh., "Moliyaviy islohotlar va iqtisodiy rivojlanish", 2023.
- [16] O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi "Byudjet siyosati istiqbollari", 2024.